

ství světa je soutěž krátkodobá, zpravidla pořádaná jednou za několik let.

K novým slovům, jež se v současné době dostávají do češtiny z angličtiny, případně přes angličtinu, patří v první řadě termíny z mnoha různých oblastí vědy, techniky, umění, hospodářského života atd. Tomuto procesu se nelze divit – vždyť angličtina je dnes jazykem světové vědy a nejdůležitějším světovým dorozumivacím kódem vůbec – a nelze ho ani rozumně odmítat. Internacionalizovanost odborné terminologie je jev přirozený, ba výhodný. Vedle oficiální, standardizované terminologie jsou anglicismů plné i nejrůznější slangy a profesní mluvy: tak jako vědci, i profesní a zájmové skupiny jsou v kontaktu s globalizovaným komunikačním prostředím a s anglickými texty a nasávají z nich výrazy označující předměty, jevy a činnosti spjaté s příslušnou oblastí. Jenže v současnosti jsme zároveň svědky terminologizace a slangizace veřejné (a do jisté míry i soukromé) komunikace: terminologické, profesní a zájmové anglicismy opouštějí komunikaci v omezených společenstvích a sublimují do zpravodajství, publicistiky, do osvětových textů a reklamy. Uživatelé slangů přestávají být schopni rozeznávat, v jaké komunikační situaci nebo sféře se nacházejí a ke komu mluví. Nebo je to možná tak, že se v komunikaci orientují dobře, ale na posluchačích/čtenářích jejich komunikátů jim nesejde a vynakládají jazykové úsilí ve prospěch snadného porozumění nejsou ochotní. Ať tak, nebo onak (patrně však „obojak“), nové specializované výrazy se zabydlují ve veřejné komunikaci a my laici si s nimi musíme nějak poradit.

Kdysi jsem se studenty rozebíral texty z kulturní dvoustrany radničního zpravodaje. V pozvánce na hudební festival se tam psalo o tom, kteří interpreti vystoupí na které *stage/stagi/stage*, zkrátka *stejdží*, a když jsme to opravovali na *scénu*, jedna studentka protestovala, že příznivci dotyčného žánru by *scéna* nikdy netekli. Jak studentka, tak autorka textu v tu chvíli podlehly představě, že když noviny píšou o prostředí, v němž existuje slang, mají tento slang užívat. To je ovšem představa naprosto pomýlená: veřejná oficiální sdělení by měla být realizována spisovnou češtinou, neboť ta je v českých zemích – pořád ještě – nejrozšířenější, nejrozumitelnější a nejlépe přijímaným jazykovým útvarem. Ve veřejné komunikaci je třeba mít na mysli potřeby adresátů, tedy široké veřejnosti, a jím vycházet vstříc; je to důležitější než být ve věberu slovo věrný zvyklostem popisovaného prostředí.

Jako další příklad nepatřičného užívání anglických výrazů ve funkci termínů mohu uvést citát z knížky Rodiče a já. Jde o osvětovou publikaci sestavenou z textů lékařů a dalších odborníků, která je rozdávána na matrice s rodným listem; je tedy zjevně určena laickému publiku. Uvádí se v ní mj.: „Ochrannou opalovací kosmetiku, tzv. sunscreeny, doporučujeme používat až u dětí od 6 měsíců věku.“ *Ochranná opalovací kosmetika* je označení výstížné, přesné a pro oficiální komunikaci vhodné, k nedorozumění nemůže dojít. Proč tedy ten *sunscreen*? Čeští rodiče samozřejmě neřikají malým dětem *ted ti namažu tvářičky samskrjnym*, funkci přiblížit výrazovou polohu textu perspektivně adresátů tedy *sunscreen* nemá. Jeho výhodou by mohla být krátkost, ale tuto výhodu ruší nutnost užití dvou synonymních pojmenování vedle sebe. Bez uvedení českého ekvivalentu by byl totiž tento výraz pro naprostou většinu adresátů textu nesrozumitelný, protože se v češtině zkrátka neuzívá. S největší pravděpodobností má *sunscreen* v textu funkci signalizovat odbornost, vytvořit v mysli adresátů představu, že autor je odborník s mezinárodním rozhledem. Zdá se tedy, že v představách některých Čechů jsou anglické termíny prestižnější než české.

Bývalý policejní prezident O. Martinů mluvil v médiích o *útrvarech vyšetřovacích i suportních*. Akademičtí hodnostáři Univerzity Karlovy hovoří při oficiálních příležitostech o *pravdělných apdejttech* a o *probíhajícím pryjůj hodnocení*. Je-li takový anglický termín kratší než jeho český ekvivalent, nepomůže domácímu výrazu ani jeho dlouhodobé běžné užívání: kdežto dřív se při volbách vždy mluvilo o *průzkumech ve volebních místnostech*, v červnu 2010 hned několik redaktorů a moderátorů Českého rozhlasu 1 užívalo (bez vysvětlení jeho významu) výrazu *exit poll*, aniž by jim došlo, že mu mnoho posluchačů nebude rozumět.

Nobilitační, prestižní funkci mají i anglická pojmenování pracovních pozic, která se začala objevovat v českých pracovních inzerátech už v 90. letech. Hybridní názvy jako *vedoucí úseku non-food* můžeme vnímat jako komicke, avšak úsměv nám ztuhne na rtech, když zjistíme, že mnozí zaměstnanci se s hybridními nebo zcela anglickými názvy pracovních pozic, které zastávají, ztotožňují a uvádějí ve formuláři do kolonek „povolání“ např. *junior event manager* nebo *sales and marketing specialist*.

Anglicizace české slovní zásoby se uplatňuje i v oblasti zkratek. Některé názvy mezinárodních nebo mezinárodně se prezentují-

cích akcí a institucí neznějí zřejmě uším mediálních pracovníků v češtině dost světově, a tak jsou k nim přidávány i zkratky jejich anglických ekvivalentů; k pojmenovávanému předmětu se tak odkazuje českým pojmenováním a vedle toho zkratkou, která s ním přímo nesouvisí. Příklad: radniční noviny jedné z pražských městských částí už řadu let upozorňují občany, které památky budou otevřeny během *Dnů evropského dědictví (EHD)*. Také některé odborné termíny lze zřejmě zkracovat jen v angličtině, např. pražský IKEM rozdává dárčům „Orientační časový plán přípravy dárce před odběrem *stimulovaných buněk z periferní krve (PBSC)*“. Jinou možností je přesadit zkratku běžně užívanou v angličtině prostě do českého textu a spolehnout se na to, že adresáti ji pochopí. Tak např. Český rozhlas 1 informoval ve zprávách, že herec Dennis Hopper zemřel ve svém domě v *LA [el.éj]*, a v komentáři českého deníku Právo jsem četl něco o *jednotlivých US státech*.

Jak se tedy zdá, přisuzuje řada rodilých Čechů včetně tvůrců veřejných sdělení angličtině vyšší prestiž než svému národnímu jazyku. Vedle zvýšeného užívání anglických slov může mít takový postoj i podobu upřednostňování angličtiny jako komunikačního kódu mezi Čechy. Příkladem budež jazykově hybridní letáky nelegálně nalepené na chodnících v rámci volební kampaně Strany zelených v roce 2010: *Zelení is not dead / Greens up / Volte 20*. Protože politické strany mají zpravidla své marketingové strategie pečlivě propracovány, lze se obávat, že tato bizarní makarónština byla začleněna na nějakou relevantní sociální skupinu, která ji přijímá – buď jako „hustou“, respektive „cool“, nebo dokonce jako normální.

Snahu výšperkovávat veřejnou oficiální komunikaci anglickými slangovými výrazy a termíny přejatými z angličtiny bychom mohli přiléhavě označit jako snobizaci vyjadřování. Jenomže *snobizace* je bohužel anglicismus...

Robert Adam

Dvě propojení textu v jednom aneb Spojovací prostředky se stavbou předložka – ukazovací zájmeno *ten*

Jednou ze základních vlastností textu (pro jednoduchosť si nyní text představme např. jako článek v novinách nebo jako povídku) je to, že je soudržný – jeho jednotlivé části vytvářejí dohromady celek. Při zkoumání toto, co tuto soudržnost působí, narazíme na jevy poměrně odlišné povahy. Můžeme mluvit jednak o situaci v širokém slova smyslu, která dává textu smysl a soudržnost zvenci, jednak o různých jevech, které se vyskytují v textu samém. Zde se podrobněji zmíníme o dvou z nich. Prvním je fakt, že jedinou skutečností lze jazykově pojmenovat různě – *bratrná svatčina, jeho jídlo* i *to* může v textu označovat tutéž skutečnost, tenrýž jev. Různá (nebo podle potřeby i stejná) pojmenování téže skutečnosti provazují někdy jen jednotlivé věty, které za sebou následují, někdy se k téže skutečnosti vrací větší část textu nebo i text celý. Řetězcům pojmenování téže skutečnosti, které takto vznikají, se říká koreferenční (tedy spolu (ko-) odkazující (-referenční) k nějaké skutečnosti). Druhý prostředek jazykové soudržnosti textu představují výrazy, které spojují různé části textu tak, že stojí mezi těmito částmi a vyjadřují jejich vzájemný vztah. Pro tuto funkci se v jazyce specializovaly spojky (např. *ale, nebo, a*), ale spojovací funkci mají i některá příslovce (např. *pak, nakonec*) a některé částice (např. *také, vždyť*). Pro všechny prostředky se spojovací funkci budeme nadále užívat pojmenování spojovací prostředky a k jejich slovnědruhové příslušnosti budeme přihlížet jen výběrově.

V tomto krátkém pojednání se zaměříme na skupinu spojovacích prostředků, které v sobě spojují koreferenční a spojkový aspekt soudržnosti textu. Jedná se o jazykové prostředky složené z předložky a ukazovacího zájmena *ten* (např. *proto, zato, přitom, vedle toho*). Ukazovací zájmeno *ten* v nich původně odkazovalo nebo dodnes odkazuje k nějaké části textu – typicky např. k celé větě, jak ukazuje příklad (1) – a celé spojení předložky s ukazovacím zájmenem zároveň funguje jako spojovací prostředek určitých

části textu: v příkladu (1) jde o vztah kontrastního srovnání obsahu dvou samostatných vět. (Za příklady v závorce je vždy uvedena zkratka části Českého národního korpusu, ze které byl daný příklad přejat.)

- (1) *Pavel na něj koukal jako ubranutý. Naproti tomu Alice se roztržitě zamračila.* (SYN2010)

Všechny spojovací prostředky vzniklé z původního spojení předložky a ukazovacího zájmena rozdělíme pro účely tohoto pojednání do tří skupin podle toho, do jaké míry lze uvažovat o samostatnosti jejich částí.

První skupinu tvoří výrazy s nejvyšší mírou nesamostatnosti obou částí. Jejich stavba je patrná až při bližším zkoumání, obě původní části se píšou bezvýhradně dohromady a došlo k posunu významu celého spojení (význam se posunul směrem k obecnosti). Do této skupiny patří spojovací prostředky *zato, nadto, proto, nato a zatím* (stavbu předložka – ukazovací zájmeno *ten* mají také příslovce *vtom* a *beztoho*, tato příslovce však spojovací funkci postrádají, proto se jim zde blíže nevěnujeme). Vložíme-li mezi předložku a ukazovací zájmeno mezeru, význam se výrazně změní – můžeme to vidět na příkladech (2)–(4), které ukazují užití výrazu *nadto* a užití předložky *nad* před ukazovacím zájmenem *ten*. V příkladu (2) se jedná o význam *navíc* (nebo *kromě toho, a také*), zatímco v příkladech (3) a (4) má předložka a ukazovací zájmeno místní význam: v příkladu (3) konkrétní místní – podpis a něco napsaného nad tím, v příkladu (4) přenesený místní význam – povznesený nad něco.

- (2) *Jsem otevřená hlava a nadto mám talent.* (SYN2010)
(3) *Stane se, že za mnou přijde čtenář (čtenářka) s mou knížkou a prosbou, abych ji podepsal a nad to přidal nějakou moudrou větu.* (SYN2010)
(4) *Nejprve byl nad to povznesený a ptal se, jestli je to nějaký žert.* (SYN2010)

Podobně bychom mohli situaci ilustrovat pro všechny výrazy v první skupině, princip je však stále stejný. Obrátíme se tedy alespoň ve stručnosti k významu zkoumaných výrazů.

Nadto má význam slučovací nebo stupňovací, *zato* význam odporovací nebo kontrastně srovnávací (takový vztah je přítomen např. v příkladu (1)). Pro oba tyto významy existují v češtině spojky, které jsou častější (*a, ale*). Výraz *proto* je naproti tomu základním prostředkem vyjadřování příčinně-důsledkového vztahu v češtině. Existují i kontexty, v nichž výraz *proto* neplní spojovací funkci, ale ty jsou zde pro nás okrajové (srov. zvolání *No proto!*).

U výrazu *zatím* jsou kontexty, v nichž neplní spojovací funkci, v převaze nad kontexty, kde tuto funkci má. Je přitom možné rozlišovat kontexty, kde má výraz příslovečnou platnost ve své větě (vyjadřuje časové významy), a kontexty, kde se tato příslovečná platnost ztrácí. Srovnáme následující příklady. Příklady (5) a (6) ukazují nejfrekvencovanější užití výrazu *zatím* v korpusu SYN2010 – jeho význam v tomto kontextu je *pro tuto chvíli*, případně *dosud* – je tedy příslovečný. Zároveň významově patří pouze do věty, ve které se vyskytuje, nemá tedy spojovací funkci. V příkladu (7) má výraz *zatím* také příslovečný časový význam: vyjadřuje, že nějaký děj probíhá zároveň s dějem zmíněným někde v předchozím kontextu – v tomto významu tedy na rozdíl od významu předchozího výraz *zatím* propojuje dvě části textu, má spojovací funkci (vyjadřuje časový vztah současného probíhání dvou dějů). V příkladu (8) se příslovečný význam výrazu *zatím* ztrácí a výraz tvoří součást odporovacího spojovacího prostředku.

- (5) *Když mi nic nechybí, je těch neřestí víc, ale tohle jsou zatím ty hlavní.* (SYN2010)
(6) *To je možné zjistit. Zatím to není známo.* (SYN2010)
(7) *Muž šlehal bičem do vody. Druhý muž zatím čekal u díry v krově, odkud vzápětí vylezl první.* (SYN2010)
(8) *Odpustil jsem jí, neboť nevěděla, co činí. Chěla mi ublížit, a zatím mi pomohla ke krásnému životu.* (SYN2010)

Na rozdíl od všech ostatních prostředků v této skupině nefunguje výraz *nato* jako spojovací prostředek v naprosté většině případů samostatně, ale jen ve spojení s dalším vyjádřením pro čas – *hned nato, pět minut nato, dva roky nato* atd. Vždy se jím vyjadřuje následnost v čase.

Druhou skupinu spojovacích prostředků se strukturou předložka – ukazovací zájmeno tvoří výrazy *meztím, mimoto (i mimo to), poté, potom, předtím, přesto a přitom*. U všech těchto prostředků (kromě *mimoto*) uvádějí příručky, v nichž se popisují spisovné prostředky, pouze psaní dohromady. Důvodem, proč je oddělujeme od skupiny první, je to, že se v nich lépe zachovalo povědomí o složenosti z předložky a zájmena. I když je toto psaní na základě Pravidel českého pravopisu i Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost nesprávné, nacházíme v korpusu SYN2010 nezanedbatelné množství dokladů, v nichž jsou zkoumané výrazy psány zvlášť v kontextech, kdy ukazovací zájmeno odkazuje k nějaké předchozí části textu (pro každý z výrazů je poměr psaní zvlášť a dohromady jiný – ukazuje ho tato škála: *přitom* 1 : 8, *předtím* 1 : 44, *potom* 1 : 160, *poté* 1 : 296, *přesto* 1 : 397). Pro ilustraci uvedme příklady (9) a (10), v nichž ukazovací zájmeno odkazuje k ději vyjádřenému v předchozí části textu.

(9) *Landau si text dvakrát přečetl a Reg mu při tom koukal přes rameno.* (SYN2010)

(10) *Popadl ji násilím za ruku a táhl ji dál. Najednou do stromu, o který se předtím opírala, udeřil blesk.* (SYN2010)

Akademická příručka českého jazyka, která představuje zatím nejnovější náhled na zkoumanou problematiku, uznává oprávněnost psaní zvlášť v některých kontextech právě vzhledem k rozkolísanosti chápání daných prostředků jako jednoho slova (*prála a přitom/při tom zpívala – prála a současně zpívala, prála a při tom prání si zpívala*). Výslovně se zde pracuje s dvojicí *při tom a přitom*, u dvojic *po tom a potom, po té a poté* se při možnosti náhrady příslovcem *pak* uvádí pouze psaní dohromady. Ostatní případy zmíněny nejsou, vzhledem k ostatním příručkám je však třeba doporučit psaní dohromady.

Upozorníme na to, že psaní zvlášť nemá žádné opodstatnění (a může být tedy považováno za chybu) v kontextech, v nichž nelze nalézt část textu, kam ukazovací zájmeno odkazuje, a také v kontextech, kde se ztrácí původní význam spojení předložky a ukazovacího zájmena a celý výraz nabývá nového významu. Tato situaci nastává například v kontextech, kde původně časový význam spojení *při+tom* nebo *po+tom* ustupuje významu odporovacímu (viz příklad (11)), nebo slučovacímu (viz příklad (12)).

(11) *Bylo mi jasné, že od té chvíle začal plánovat mou smrt. Přitom by stačilo, aby mi řekl, co v závěti je, přivedl bych to na pravou míru [...].* (SYN2010)

(12) *Byl jsem dost blízko, abych to zablédl dřív, než to smazal. Rovná čára, potom vodorovná v pravém úhlu a další kolmice vytvořily velkou čtyřku.* (SYN2010)

Z hlediska významu jsou výrazy ve druhé skupině převážně časové (*meztím, potom, přitom, předtím, poté*). Jako spojovací prostředky fungují pouze v kontextech, kde k sobě vztahují dva děje (podobně, jako tomu bylo u výrazu *zatím*). Výrazy *přitom* a *potom* nabývají i významu odporovacího nebo slučovacího, jak bylo ukázáno v příkladech (11) a (12). Výraz *mimoto (mimo to)* má slučovací význam, výraz *přesto* je jedním ze základních prostředků vyjadřování připustky.

Třetí skupinu tvoří spojovací prostředky vzniklé kombinací předložky a ukazovacího zájmena *ten*, u nichž se jejich složení pocítuje nejsilněji. Jejich význam určuje předložka, prozatím nedochází k jeho posunu. Je typické, že do těchto spojení vstupují v naprosté většině případy nepůvodní předložky (tedy předložky, které vznikly z jiných slovních druhů). U těchto spojení nedochází ke kolísání – píše se vždy zvlášť (svou roli v tom jistě hraje i fakt, že většina předložek, které do těchto spojení vstupují, je víceslabičných). Při našem zkoumání jsme se setkali se spojovacími prostředky *vedle toho, kromě toho, spolu s tím, k tomu, naproti tomu, oproti tomu, navzdory tomu, vzhledem k tomu, díky tomu a místo toho*. Je velmi pravděpodobné, že tento výčet není úplný.

První čtyři spojovací prostředky v tomto seznamu mají slučovací význam, *naproti tomu* a *oproti tomu* mají význam kontrastně srovnávací (porovnávají se dvě skutečnosti a jejich charakteristiky, viz příklad (1)). *Navzdory tomu* vyjadřuje význam připustky a *vzhledem k tomu a díky tomu* se užívají k vyjádření příčinně-důsledkového vztahu. Všechny tyto vztahy mají v češtině spojovací prostředky typičtější, frekventovanější. Z tohoto úhlu pohledu představuje spojovací prostředek *místo toho* výjimku. Pro vyjádření vztahu náhrady (něco, co neplatí, se nahrazuje něčím, co platí) se sice užívá spojka *njbrž*, ale ta se užívá pouze ke spojování vět v rámci souvětí – neuvžívá se ke spojení vět samostatných. Spojova-